

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора
ОСЬОДЛА Василя Ілліча
на дисертацію ШИРОБОКОВА Юрія Миколайовича
«Психологія військового полону», подану на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах»

Гібридна війна, яка триває на сході України, викликає відповідні реакції у різних сферах військової життєдіяльності, постає проблема готовності особового складу до виконання завдань в бойових умовах. Великого значення набувають питання психологічного забезпечення виконання військовослужбовцями Збройних Сил України завдань за призначенням в умовах війни та ін..

Особливо гостро постають питання психологічного супроводу службово-бойової діяльності військовослужбовців в умовах автономного існування (оточення) та психологічної допомоги особам звільненим із примусової ізоляції (полону) у процесі проведення операції Об'єднаних сил (ООС) та антитерористичної операції (АТО). Військовослужбовці Збройних Сил України зобов'язані бути завжди готовими до дій в екстремальній ситуації, якою є сучасний військовий полон, здатними сприймати її не як надзвичайну подію, а як цілком природний стан речей, коли необхідно миттєво мобілізувати всі ресурси організму, психіки, досвіду, професійних знань, умінь та навичок.

Проведений дисертантом аналіз психологічних джерел виявив, що дослідженню проблеми сучасного військового полону надавалась недостатня увага. Відсутнє чітке уявлення про: види, стадії та фази сучасного військового полону в умовах АТО та ООС; психологічні типи командирів незаконних збройних формувань, які утримують українських військовополонених у зоні проведення операції Об'єднаних сил; особливості впливу реальної чи уявної ситуації військового полону на психічний стан військовослужбовців та військовополонених тому спроба автора усунути зазначені недоліки і визначити єдині підходи до визначення стратегії, основних завдань та принципів реінтеграції та надання постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям шляхи вдосконалення професійно-психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України беззаперечно заслуговує схвалення.

Отже, все вищезазначене засвідчує, що дисертаційне дослідження є актуальним, а його виконання є важливим для розв'язання завдань постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям.

Виконання дисертаційного дослідження пов'язане з реалізацією двох Указів Президента України («Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 23.08.2015 № 501/2015, та «Про додаткові заходи щодо соціального

захисту учасників антитерористичної операції» від 18.03.2015 № 150/2015), та виконувалося в межах багатьох науково-дослідних робіт.

*Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації*

Мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження є логічно узгодженими.

Визначені дисертантом теоретичні та методичні засади дослідження, а також використані методи дослідження забезпечили підґрунтя для виконання поставлених завдань і відповідно досягнення визначеної мети. Робота має чітку структуру, що змістовно відображає послідовність вирішення поставлених завдань.

Аналіз змісту дисертаційної роботи засвідчив наступне.

Перший розділ дисертації «Генезис військового полону в культурно-історичному розвитку України» присвячений змістовому аналізу генезису феномену військового полону в контексті культурно-історичного розвитку України. Здійснений ретроспективний аналіз становить суттєвий науковий інтерес щодо особливостей ставлення до військового полону суспільства і влади, як країн, що утримують бранців, так і країн, військовослужбовці яких утримуються ворогом у неволі починаючи від стародавньої Русі і закінчуючи війною радянською війною в Афганістані.

Зроблений автором висновок що з розвитком цивілізації та модернізації засобів ведення війни, в державах, до складу яких входила Україна, на жаль, ставлення до полонених та «полону» стало схилялося більше до азіатської його моделі, для якої властивими є масове приниження гідності, зневажання прав, застосування тортур та знищення полонених на наш погляд не викликає сумнівів.

У другому розділі дисертації «Організація роботи та методи дослідження» дисертант наводить обґрунтовані методологічні засади емпіричного дослідження, характеристику обраних для його проведення методів та порядок організації дослідницької роботи.

Психологічне дослідження сучасного військового полону це складний міжгалузевий процес наукового пізнання. Слід відзначити залучення до дослідження великої кількості респондентів 694 особи звільнених з військового полону впродовж 2015-2019 років, що свідчить про високу репрезентативність досліджуваної вибірки. Крім того, в дисертаційній роботі використано достатньо великий перелік методів та методик дослідження, які застосовувались адекватно предмету дослідження та таким чином щоб не допустити повторної травматизації респондентів.

Аналіз змісту розділу засвідчує, що успішно підібраний комплекс дослідницьких методів та діагностичного інструментарію дав змогу дисертанту зібрати великий за обсягом різноманітний емпіричний матеріал, аналіз якого, відповідно, дав змогу реалізувати обраний автором підхід міждисциплінарного

синтезу в якості теоретико-методологічної основи дослідження психології військового полону

Значним внеском до розуміння специфіки сучасного військового полону став **третій розділ** дисертації *«Види, стадії та фази сучасного військового полону»* в якому докладно аналізується сутність цього феномену, його види, стадії, фази, психологічні простори та мотиви захоплення в полон. Зроблені висновки ґрунтуються на конкретних кількісних і якісних показниках.

У розділі ґрунтовно проаналізовано психологічне середовище сучасного військового полону відповідно до виду збройного формування, яке утримує у полоні українського військовослужбовця в районах проведення ООС (АТО), виокремлено та охарактеризовано фази та стадії сучасного військового полону. Переконаливо визначені основні виміри сучасного військового полону у яких перебувають сучасні бранці на Донбасі.

Велику наукову цінність становить детальне обґрунтування дисертантом у **четвертому розділі** дисертації *«Особливості впливу реальної чи уявної ситуації військового полону на психічний стан військовослужбовців та військовополонених»* результатів дослідження, які виокремлюють особливості впливу реальної чи уявної ситуації військового полону на психічний стан військовослужбовців та військовополонених.

Визначено та обґрунтовано стресогенний вплив самої перспективи військового полону, охарактеризовано страх перед потраплянням у полон в умовах бойових дій, переконаливо показано способи психологічного тиску на військовослужбовців, що потрапили у полон або мають загрозу полону.

Вагомим внеском до психології діяльності в особливих умовах діяльності стали обґрунтування дисертантом змін у структуру спілкування між військовополоненими, етапів типового реагування військовослужбовців під час потрапляння у полон, а також психологічної характеристики чотирьох груп полонених у залежності від способу реагування на ситуацію військового полону.

У теоретичному та практичному аспектах збагаченням сучасної психологічної науки є матеріал **п'ятого розділу** дисертації *«Психологічні типи командирів незаконних збройних формувань, які утримують українських військовополонених у зоні проведення операції Об'єднаних сил»*. Наведена в ньому класифікація психологічних типів ватажків збройних формувань, які утримують українських військовополонених, а також катів («Боягуз», «Профі», «Месник» та «Садист»), які застосовують незаконні методи впливу (приниження, знущання, побиття, тортури, тощо) по відношенню до військовополонених безсумнівно має наукову новизну та створює перспективи розбудови системи психологічної підготовки до перебування у примусовій ізоляції відповідно до сил задіяних у збройній агресії проти України, а саме: військовослужбовці підрозділів збройних сил Російської Федерації («Вікінг», «Зомбі» та «Робін Гуд»), професійні найманці («Рембо» та «Інквізитор»), а також незаконні збройні формування так званих «ДНР/ЛНР» («Джокер» та «Весільний генерал»). Досить вдало показано зв'язки

та взаємодію відповідних типів командирів збройних формувань з певним типом ката.

У шостому розділі дисертації «Соціально-психологічна модель наслідків військового полону» аналізуються та узагальнюються особистісні та соціально-психологічні наслідки військового полону, у запропонованій автором соціально-психологічній моделі наслідків військового полону виокремлено рівні психологічних феноменів, що входять до складу цієї моделі у трьох вимірах: макрорівень (причинний), основний (або ціннісно-смысловий) рівень та мікрорівень (поверховий). Переконаливо виокремлені основні типи «Я-концепції» колишніх військовополонених «Невдаха», «Жертва», «Мисливець», «Мазохіст», «Переможець», «Вигнанець», «Скривджений» та «Герой».

Значний науковий інтерес у науково-практичному плані становить матеріал викладений у заключному – **сьомому розділі** дисертації «*Особливості реінтеграції та надання постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям*», в якому презентована система реінтеграції, постізоляційної допомоги та підтримки звільнених з полону військовослужбовцям.

Достатньо логічно, чітко та ґрунтовно визначені зміст, мета, завдання, стратегії, методи та етапи реінтеграції, надання постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям. Переконаливо подано та всебічно розкрито особливості медико-психологічної постізоляційної допомоги та підтримки звільнених з полону військовослужбовців на етапі невідкладного реагування, під час роботи у лікувально-реабілітаційних центрах, з тими, хто пережив під час полону катування, а також особливості суїцидологічної допомоги колишнім бранцям.

У цілому здійснений аналіз змісту дисертації дозволяє стверджувати, що автор ґрунтовно орієнтується у проблемі надання постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям, має власну наукову позицію щодо її теоретичних і методологічних засад, діагностики та психологічної практики надання допомоги особам які зазнали насильницької ізоляції.

Достовірність і новизна висновків, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях

Підсумкові висновки є ґрунтовними, докладно та системно відображають зміст отриманих наукових здобутків.

Надана дисертація збагачує теорію та практику психології діяльності в особливих умовах, загальної та медичної психології умовах рядом важливих наукових положень, з яких найбільш вагомими є:

визначення та обґрунтування універсальної концепції, що розглядає військовий полон як психологічний феномен у всьому різноманітті його сторін і в органічній єдності складних елементів;

узагальнення видів, стадій, фаз та психологічного простору сучасного військового полону;

виокремлення та характеристика психологічних типів командирів військових підрозділів збройних сил Російської Федерації, ватажків незаконних збройних формувань, командирів підрозділів найманців, які утримують українських військовополонених у районах проведення операції Об'єднаних сил;

запропонування соціально-психологічної моделі наслідків військового полону.

удосконалення стратегії, основних завдань та принципів реінтеграції до умов мирного життя й постізоляційної допомоги та підтримки звільнених з полону військовослужбовців.

На погляд опонента, ці результати мають вагомий потенціал практичного використання у вказаних галузях. Результати дисертаційного дослідження мають широку апробацію та впровадження. Вони повністю викладені в 21 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, а також в 4 статтях у іноземних наукових періодичних виданнях. Слід також відзначити висвітлення результатів роботи у 5 монографіях.

Наукові публікації за темою дослідження та автореферат із належною повнотою відображають зміст дисертації.

Отже, якісний теоретичний аналіз проблеми, застосування адекватних щодо поставлених завдань методів дослідження, змістовна обробка даних, використання великої вибірки досліджуваних, узагальнення та систематизація отриманих емпіричних результатів, свідчать про їх достовірність, а також належну наукову обґрунтованість сформульованих в дисертації наукових положень та підсумкових висновків.

Зауваження до дисертаційного дослідження

Вивчення змісту дисертації Ю. М. Широбокова за темою «Психологія військового полону», ознайомлення з авторефератом дисертації та опублікованими дисертантом працями дають підстави для *висловлення окремих зауважень, побажань та дискусійних питань*:

1. Дисертаційна робота безумовно виграла б, якби автором було передбачено у структурі дисертації розділ присвячений психологічній підготовці особового складу до перебування у полоні.

2. Наведене у четвертому розділі порівняння використання терористами, піратами та представниками незаконних збройних формувань «ДНР/ЛНР» методів впливу на психіку заручників/полонених у вигляді таблиці на 16 сторінках видається занадто громіздким.

3. На наш погляд, автору слід було б приділити більше уваги розкриттю механізмів реалізації усіх етапів медико-психологічної постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військовослужбовцям.

4. У дослідженні бажано було б провести аналіз взаємодії типів командирів та катів незаконних збройних формувань, які утримують українських

військовополонених, з бранцями відповідно до типів полонених: «Невдахи»; «Жертви»; «Мисливця»; «Мазохіста»; «Переможця»; «Вигнанця»; «Скривдженого»; «Героя», що дало б змогу більш якісно описати запропоновані типи.

5. Враховуючи специфіку сучасного збройного конфлікту автору варто було більш детально розкрити, які існують особливості поведінки та взаємодії респондентів різних типів полонених: «Невдахи»; «Жертви»; «Мисливця»; «Мазохіста»; «Переможця»; «Вигнанця»; «Скривдженого»; «Героя» у різних видах сучасного військового полону

Водночас, зроблені зауваження не знижують загальної наукової цінності дисертаційного дослідження, а носять швидше дискусійний характер й можуть стати подальшими напрямками наукових досліджень.

ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження «Психологія військового полону» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу для психологічної науки проблему постізоляційної допомоги та підтримки звільненим з полону військово-службовцям. Робота відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р.), що висувуються до докторських дисертацій, а її автор Широбоков Юрій Миколайович заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор
начальник гуманітарного інституту
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського
Василь ОСЬОДЛО

« 09 » 2020 року

Підпис Осьодла Василя Ілліча завіряю:
Начальник адміністративно-управління
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

« 09 » 2020 року
Богдан БІЛЯВСЬКИЙ